

PARTITË POLITIKE NË SHQIPËRI¹

(Përmbledhje)

Afrim Krasniqi

I. Zhvillimi i partive politike në Shqipëri

Partitë politike janë një institucion thelbësor dhe i pazëvendësueshëm për jetësimin e demokracisë, baza mbi të cilat ngrihet dhe funksionon pluralizmi politik. Ato jetësojnë procesin përfaqësues dhe legjitimues, janë subjekt kushtetues, kanë nivel të lartë mobiliteti qytetar dhe aftësi udhëheqjeje, si dhe ndikojnë në formësimin e funksionimit demokratik të shoqërisë dhe shtetit. Përmes programeve politike, kandidatëve, garës elektorale dhe pjesëmarrjes aktive ato ndihmojnë në përmbushjen e parimit kushtetues të qeverisjes së bazuar në një sistem zgjedhesh të lira, të barabarta, të përgjithshme e periodike. Partitë përfaqësojnë alternativa dhe ofrojnë zgjidhje të ndryshme të problemeve për qytetarët, shoqërinë dhe shtetin.

Historia e partive politike dhe sistemit partiak në Shqipëri ndahet në pesë faza: periudha e parë formësimit të shtetit dhe sistemit përfaqësues (1920-1924), periudha e qeverisjes pa parti politike (1925-1939), periudha e partive politike të luftës (1939-1944), periudha e sistemit njëpartiak (1944-1990), si dhe periudha e vendosjes dhe funksionimit të pluralizmit politik (pas 1990 dhe në vijim). Periudha e fundit karakterizohet nga nënndarje që lidhen me formësimin e partive, pluralizmit dhe sistemit konkurrues politik (1991-1995), periudha e transformimit programor dhe organizativ të partive politike (1996-2005), si dhe periudha e kalimit të partive nga modeli I partive popullore në modele “presidencialiste” dhe elektorale (pas 2005 dhe deri më sot).

Në fazën e parë historike partitë politike ndryshonin shumë nga modelet e sotme partiake: ato ishin më shumë bashkime individësh rreth një pikëpamje politike ose projekti politik sesa institucione me organizim të qëndrueshëm, me struktura të zgjedhura dhe me aktivitete të rregullt partiak. Duke mos pasur identitet programor apo ideologjik, strukturë dhe aktivitete funksional, dy partitë e para politike, Partia Përparimtare dhe Partia Popullore u shpërbënë më 1923, duke ia lënë vendin dy partive të reja të mëdha dhe disa partive më të vogla lokale. Në këtë fazë nevoja për demokraci funksionale injoroi nevojën për stabilitet politik. Zgjedhjet politike 1921 dhe 1923 ishin zgjedhjet e vetme politike të shekullit të kaluar në Shqipëri, bazuar në konkurrencë midis partive dhe platformave të ndryshme politike.

¹ Për citim: Krasniqi, Afrim (2017) “Partitë politike në Shqipëri”, përmbledhje, në “Partitë politike: funksioni dhe organizimi në shoqëritë demokratike (Wilhelm Hofmeister dhe Karsten Grabow, Konrad Adenauer Stiftung, f.84-97, Tiranë, 2017.

Në fazën e dytë (1925-1939) Shqipëria kaloi nga sistemi monarkist në republikë dhe më pas, nga republika në monarki, duke eksperimentuar në dy rastet me sisteme pa parti politike. Organizimi politik u ndalua me ligj, zgjedhjet periodike bazoheshin në konkurrencën midis individëve. Në këtë fazë nevoja për stabilitet injoroi nevojën për demokraci funksionale.

Në fazën e tretë (1939-1944) Shqipëria ishte e pushtuar, por lëvizjet politike në shoqëri krijuan disa parti politike, të dominuara nga organizimi dhe agjenda ushtarake. Ato ishin Partia Komuniste, Balli Kombëtar, Lëvizja e Legalitetit, si dhe disa grupime të vogla. Dallimet programore ishin ideologjike dhe kishin të bënin me pasluftën dhe çështjet kombëtare. Nevoja për luftën dhe kontrollin e pushtetit pas saj injoroi rregullat e funksionimit dhe dominoi konfliktin e ashpër politik dhe ushtarak mes tyre.

Në fazën e katërt (1944-1990) sistemi qeverisës bazohej në modelin e partisë – shtet, një parti e vetme dominuese në çdo aspekt të organizimit shoqëror e shtetëror. Praktikën e funksionimit të saj minuan edhe elementët e traditës demokratike dhe e personalizuan shtetin në funksion të diktatorit. Ky model përbën rastin e vetëm kur emri dhe ideologjia e një partie (Partia e Punës së Shqipërisë, PPSH), sanksionohen si subjekt dhe parim kushtetues.

Në fazën e katërt, nga 1990, kur u lejua pluralizmi politik lindën dhe kryen aktivitet rreth 126 parti politike, por vetëm 3-4 parti politike ruajtën përfaqësim të rregullt parlamentar në zgjedhje. Pjesa më e madhe e partive politike është fiktive, shumica absolute e tyre veprojnë si parti elektorale, vetëm në periudhën e fushatave, si dhe në tërësi ato kontrollohen nga themeluesit e tyre, pra identifikohen me emrin e individit krijues të tyre.

Në fillim të viteve '90 dhe gjatë dekadës së parë të tranzicionit partitë dominuese në jetën politike ishin PS (Partia Socialiste) dhe PD (Partia Demokratike). Disa parti të vogla politike arritën suksese të pjesshme zgjedhore por pa arritur të shndërrohen në parti relevante me ndikim në krijimin dhe ndryshimin e qeverive/mazhorancave. Në dekadën e dytë të tranzicionit sistemi partiak u shndërrua në dy plus një (2+1), ku një parti e tretë, LSI (Lëvizja Socialiste për Integrim) mbetet në dy legjislatura partneri kryesor i dy partive tradicionale në krijimin e shumicave parlamentare.

Gjatë viteve 1991-1995 partitë politike bënë përpjekje të mëdha për të jetuar pluralizmin politik, - morën pjesë rregullisht në zgjedhje, zhvilluan aktivitet permanent politik, dominuan jetën politike, zhvilluan zgjedhje të brendshme, ndryshuan programe dhe struktura, krijuan partneritete të reja ndërkombëtare, si dhe u orientuan nga koncepti i reformave në sistemin qeverisës, në shtet dhe në vetë partitë politike. Gjatë viteve pasuese (1996-2005) partitë politike u karakterizuan nga procese intensive brenda tyre, pati konkurrencë dhe fraksione të ndryshme, brenda tyre u kryen ndryshime strukturore dhe organizative, vendimmarrja politike dhe pritshmëria publike kaluan nga selitë politike tek parlamenti, partitë krijuan profile ideologjike dhe identitete konkurruese. Gjatë periudhës pasuese (nga 2005) dhe sidomos vitet e fundit partitë politike kryesore kanë pësuar ndryshime thelbësore në identitetin, aktivitetin dhe raportet e tyre me shoqërinë, - ato kanë marrë gjithnjë e më shumë tipare presidenciale, me vendimmarrje vertikale, janë të prirura të funksionojnë si parti elektorale dhe kanë ngushtuar në maksimum diferencat midis tyre në identitetin, ideologjinë dhe programin politik.

Partitë politike janë subjekte kushtetuese (Kushtetuta e RSH, 1998), veprojnë sipas ligjit organik mbi partitë politike (2000, ndryshuar më 2011 dhe 2014). Në Shqipëri ligji ndalon partitë politike që kanë organizim të brendshëm në kundërshtim me parimet demokratike, që janë krijuar jashtë territorit shqiptar, që kanë qëllim përdorimin e dhunës për marrjen e pushtetit, që nxisin ose përkrahin urrejtjen fetare, krahinore ose etnike, që mbështeten në metoda totalitariste, etj. E vetmja parti e ndaluar me ligj pas vitit 1990 është Partia Komuniste (1992) për shkak se Dispozitat Kryesore Kushtetuese ndalonin partitë me bazë ideologjike komuniste dhe enveriste. Me Kushtetutën 1998 kjo dispozitë është hequr. Përpara vitit 2000 ndaloheshin edhe partitë fetare dhe lokale, me legjislacionin e ri mbi partitë, ato lejohen.

Partitë kryesore politike kanë arritur të anëtarësohen në familjet partiake në nivel evropian (Partia Popullore Evropiane dhe Partia Socialiste Evropiane, etj), për shkak të legjislacionit zgjedhor tendenca e shumicës absolute të partive është konkurrimi në koalicion me njëren nga dy partitë e mëdha, si dhe vitet e fundit ka pasur dhe vijon të ketë përpjekje për krijim të partive të reja politike, kritike me nivelin e deritanishëm përfaqësues të partive tradicionale. Në sondazhe të ndryshme mbështetja publike e partive politike ka rënë ndjeshëm (nga 75% më 1992 në 15% në 2015), dhe se partitë vijojnë të ruajnë dominimin mbi vendimmarrjen politike, mbi sistemin përfaqësues, mbi promovimin në administratën publike dhe në poste drejtuese publike, si dhe mbi jetën politike dhe debatin në shoqëri.

II. Partitë politike më të rëndësishme në Shqipëri

Në Shqipëri, ndryshe nga shumica e vendeve të rajonit të Evropës Juglindore, nuk ka problematikë etnike dhe as fetare me ndikim edhe në profilin dhe aktivitetin e partive politike. Në dallim nga Kosova, Bosnja, Maqedonia, Mali i Zi, etj, partitë në Shqipëri janë parti kombëtare, konkurrojnë në çdo zonë dhe për çdo votë. Bazuar në rezultatet zgjedhore partitë e mëdha kanë pasur dominim permanent në zona bastioni në jug dhe veri, tregues që i përgjigjet origjinës krahinore të liderëve politikë dhe jo identitetit social e partiak të votuesve. Në fillimet e tyre partitë politike premtin sjellje të ndryshme nga modeli i trashëguar i partisë – shtet, por përgjatë viteve ato reflektuan mentalitete e akte me ndikim nga formimi i asaj trashëgimie.

Në dallim nga premtimi dhe prishmëria për parti me natyrë qytetare, partitë shqiptare bazohen kryesisht tek militantët besnikë dhe klientela elektorale. Ato nuk kanë dallime në çështje thelbësore siç janë interesat kombëtarë, përcaktimi pro perëndimor, mbështetja e reformave të integritimit në BE dhe NATO, natyrën laike të shtetit, marrëdhëniet me fqinjët, zhvillimi ekonomik dhe reformat strukturore. Fillimisht ka pasur dallime të dukshme lidhur me proceset e privatizimit, rolin e shtetit në ekonomi, çështjet e pronësisë mbi tokën, reformat arsimore, shëndetësore, sociale, etj. Gjatë dekadës së fundit këto dallime janë minimizuar dhe aktualisht, dallimet mes tyre gjenden vetëm në çështje periferike, siç janë raporti me të kaluarën komuniste, trajtimi i shtresave sociale me bazë periudhën komuniste, si dhe sistemi i taksave. Në spektrin politik ka parti politike të vogla, të cilat kanë dallime dhe prioritetet specifike, por pa ndikim thelbësor në axhendën politike të mazhorancave qeverisëse. Të tilla janë PBDNJ (parti me bazë

minoritetin grek në Shqipëri), PDIU (parti me bazë komunitetin çam), PR (parti me bazë shtresat e ish pronarëve), etj.

Partia më e madhe politike në vend mbetet PS (Partia Socialiste). Ajo ka qeverisur vendin gjatë viteve 1991, 1997-2005 dhe 2013 e në vijim). PS u krijua më 1991 pas ndryshimit të emrit dhe programit të PPSH. Ajo është parti me bazë sociale, me qëndrime liberale ndaj të kaluarës komuniste, me mbështetje tek grupmoshat e mëdha dhe brezi i ri. PS është partia më e rëndësishme e të majtës në Shqipëri dhe partia me numrin më të lartë të anëtarësisë. Ajo ka zhvilluar dy procese të brendshme reformuese, fillimisht në fillim të viteve 90 për ndarjen nga PPSH dhe më vonë pas viteve 2005-2009 për reformimin programor dhe identitar të saj “përtej të majtës dhe të djathtës”. Figurat dominuese të saj janë ish kryetari Fatos Nano (1991-2005) dhe kryetari e kryeministri aktual Edi Rama (2005 dhe në vijim). PS ka arritur të zgjedhë një President të Republikës (R.Meidani), një President konsensual (A.Moisiu), si dhe disa kryeministra (Nano, Ahmeti, Fino, Majko, Meta, Rama).

Partia e dytë më e madhe në vend është PD (Partia Demokratike). PD ka qeverisur vendin gjatë viteve 1992-1997 dhe 2005-2013. PD u krijua në dhjetor 1990 nga Lëvizja Studentore antikomuniste, ishte opozita e parë demokratike në vend, partia e parë me bazë qytetare, është parti e qendrës së djathtë, kritike ndaj të kaluarës komuniste dhe me mbështetje tek grupmoshat e mesme. PD është partia më e rëndësishme e të djathtës në Shqipëri dhe partia e vetme konkurruese ndaj PS. Ajo ishte partia e parë me demokraci funksionale brenda saj (fillimi i viteve 90), proces që u ndalua në vitet pasuese për tu tentuar përsëri në zgjedhjet e reja 2013. Figura dominuese e saj është ish kryetari Sali Berisha (1991-2013), dhe aktualisht kryetari Lulzim Basha. PD ka arritur të zgjedhë tre Presidentë të Republikës (S. Berisha, B.Topi, B.Nishani), një President konsensual (A.Moisiu), si dhe dy kryeministra (Meksi dhe Berisha).

Partia e tretë relevante është LSI (Lëvizja Socialiste për Integrim) krijuar si fraksion nga PS më 2004 nga ish kryeministri Ilir Meta, i cili mbetet figura dominuese dhe simbol i saj. LSI është parti e spektrit të majtë, me organizim solid sidomos në disa qarqe. Në programin e saj nuk ka diferenca me PS. Megjithatë më 2009-2013 ajo hyri në bashkëqeverisje me PD dhe koalicion e djathtë, kurse nga 2013 është në bashkëqeverisje me PS dhe koalicionin e majtë. Suksesi i saj është kushtëzimi i shumicës dhe hyrja në qeveri me dy partitë e mëdha politike.

Partitë e treta politike përbëhen nga dy lloje partish: në fazën e parë të tranzicionit ishin partitë historike me bazë Luftën II Botërore, kryesisht e djathta nacionaliste (PLL, PBK, DBSH, etj), grupet e djathta e të majta liberale, PAD (e dalë nga PD) dhe PSD (e dalë nga PPSH), si dhe parti me orientim drejt komuniteteve/çështjeve të caktuara, si PBDNJ (parti me bazë minoriteti grek), (parti e djathtë republikane), PDK (parti demokristiane). Në dekadën e fundit vendin e partive të treta me bazë nacionaliste, ideologjike, etj, e kanë zënë parti të reja politike me bazë të caktuar komunitare e sociale. Aktualisht të tilla janë PDIU (parti e komunitetit çam), PAA (parti agrare), etj, ndërkohë që komunistet dhe nationalistët nuk kanë më përfaqësim parlamentar dhe as lokal.

Krahas tyre ekzistojnë parti të tjera të shumta politike (11 parti të tjera kanë pasur edhe përfaqësim parlamentar në legjislatura të ndryshme midis 1991-2016), të cilat kanë dështuar të mbijetojnë për shkak të humbjes së identitetit, identifikimit me lider të veçantë politikë, mungesës së ofertës politike e elektorale, si dhe veprimit si shtojca të partive të mëdha politike.

Legjislacioni shqiptar nuk ka krijuar mekanizëm verifikimi të aktivitetit të partive dhe shpalljes së pushimit të aktivitetit në rastet e kushteve të mosveprimit, gjë që ka çuar në rritjen fiktive të numrit të subjekteve ligjore elektorale dhe politike. Për shkak të sistemit politik e zgjedhor diskriminues ndaj prurjeve të reja politike, edhe partitë e reja të krijuara viteve të fundit, përballen me sfidën e mbijetesës dhe identitetit.

III. Koalicionet politike në Shqipëri

Gjatë viteve 1991-2005 dy partitë e mëdha politike, PS dhe PD, kanë arritur të fitojnë të vetme mazhorancën qeverisëse. Në funksion të mazhorancës absolute ato kanë krijuar koalicione me parti të tjera aleate, kryesisht brenda spektrit politik. Në zgjedhjet 2005, 2009, 2013 partia fituese nuk mund të krijonte qeveri e vetme, ndaj koalicioni ishte jetik për mazhorancat. Rënia e mbështetjes për dy partitë e mëdha dhe shpërndarja e votave për partitë e treta është një tendencë e cila do të vijojë edhe në vitet e ardhshme, duke e shndërruar institucionin e koalicionit, në një dukuri politike të nevojshme dhe përcaktuese për mazhorancat qeverisëse.

Tipari kryesor i koalicioneve politike në Shqipëri është ndërtimi i tyre parazgjedhor, kalimi nga modeli i koalicioneve brenda spektrit politik me koalicione jashtë spektrit politik, marrëdhëniet e personalizuara për ndarje pushteti midis individëve drejtues të partive në koalicion, fragmentarizmi i ushtrimit të pushtetit mbi bazën e koalicionit, natyra joformale e aleancave, si dhe mungesa deri tani e modeleve të koalicionit para dhe post-zgjedhor mbi bazën e programit politik të shkruar dhe legjitim. Në nivel qendror nevoja për koalicion dhe përdorimi i tij nga partitë e mëdha për mandatin qeverisës dhe nga partitë aleate për mandate parlamentare ka çuar në humbjen e dukshme të identitetit dhe diferencave programore të partive, deri edhe në përfshirjen e politikanëve aleatë në listat shumë-emërore të partive të mëdha. Nga 2005 kalimi nga e majta drejt të djathtës në koalicion post-zgjedhor, dhe anasjelltas, u bë fenomen dominues, tendencë që pritet të vijojë masivisht edhe në të ardhmen.

Në qeverisjen lokale koalicionet kanë qenë më të gjëra dhe më specifike, në varësi nga sistemi zgjedhor dhe specifikat lokale. Votimi në mazhoritar për kryetarët e njësisve vendore prej 24 vitesh ka qenë i dominuar nga tendenca e koalicioneve të mëdha rreth kandidatëve të caktuar, si dhe kalimi nga një numër i madh kandidatësh në kryesisht dy kandidatë, nga dy koalicionet e mëdha. Në votën proporcionale vendore koalicionet kanë qenë përcaktuese dhe masive, në varësi nga interesat lokale dhe vota në mazhoritar për kandidatët nominalë.

IV. Ideologjitë e partive në Shqipëri

Partitë politike në Shqipëri në fillimet e tyre shfaqën kujdes për identifikim ideologjik. Brenda viteve 1991-1995 u krijuan parti socialiste, konservatore, liberale, nacionaliste, monarkiste, republikane, demokristiane, ekologjike, etj, duke pasuruar spektrin politik. Ato vendosen në programet e tyre politike përcaktimin ideologjik dhe, sidomos partitë e mëdha, PS e PD, promovuan teza dhe ide me përmbajtje ideologjike.

Pas dekadës së parë të tranzicionit identifikimi ideologjik e humbi rëndësinë e tij dhe prej 2005 partitë preferuan më shumë qasje pragmatiste sesa ideologjike në koalicione, në programe dhe në fushata elektorale. Në partitë parlamentare diferencat programore janë minimale, dhe se rendja pas pushtetit, pavarësisht shtresimit dhe traditës ideologjike, i ka bërë partitë gjithnjë e më të ngjashme, sidomos kur ato ushtrojnë pushtet. Kalimet e partive të vogla majtas e djathtas, kryesisht për interesa afatshkurtra, është tipar i dekadës së fundit dhe një tregues tjetër i paqëndrueshmërisë në identitet ideologjik. Agjendat e qeverive të majta dhe të djathta në opozitë kanë prirje identifikuese me shtresat identitare, por në qeverisje janë në tërësi të njëjta, dhe vetëm sigla, individët drejtues dhe ligjërimi politik i bën ato të duhen të ndryshme nga njëra tjetra.

Në përcaktimet e saj statusore² PD identifikohet si parti që *“ka hedhur themelet e të gjitha proceseve modernizuese post-komuniste: të drejtësisë, pronës, sipërmarrjes, lëvizjes së lirë, rilindjes perëndimore të Shqipërisë. Ne besojmë se mirëqenia, e drejta, liria dhe demokracia janë të mira publike për të gjithë. Ne besojmë se liria e qytetarëve, liria më e madhe në familje, në institucione, në sipërmarrje, në punë, në shkollë e kudo tjetër, është çelësi i suksesit tonë kombëtar”*. Sipas statutit PD³ *“bashkon në gjirin e saj shtetasit shqiptarë që besojnë, respektojnë e mbrojnë lirinë, dinjitetin e personit, vlerat themelore të familjes në shoqëri, drejtësinë dhe shtetin ligjor, humanizimin e solidaritetin shoqëror. Ajo synon të promovojë në interes të Shqipërisë dhe shqiptarëve, të drejtat qytetare dhe politike të tyre, zhvillimin e nismës së lirë e barazinë në shanse, tregun e lirë e konkurrencën si mjet të zhvillimit të shpejtë dhe të qëndrueshëm të vendit, sigurinë e individit e të pronës, drejtësinë shoqërore e dialogun social, ruajtjen e natyrës dhe të mjedisit, autoritetin e shtetit dhe vetëqeverisjen e lirë të komuniteteve lokale”*. Midis të tjerash ajo angazhohet *“të garantojë të drejtën e pronës private, paprekshmërinë e saj dhe të drejtën e pronarëve për ta disponuar atë lirisht, trashëguar apo dëmshpërblyer me vlerë të plotë tregu; të zhdukë privilegjet dhe pabarazitë që nuk përlligjen as nga puna e prona, as nga talenti e as nga shërbimet e kryera ndaj vendit, si dhe të integrojnë Shqipërinë si anëtare dinjitoze në Bashkimin Evropian”*.

Në përcaktimet programore PS angazhohet⁴ për promovimin e *“vlerave e të interesave kombëtare, të parimeve të socialdemokracisë moderne dhe të konsolidimit të shtetit të së drejtës”*, *“zhvillimin e pronës private si bazë e ekonomisë së tregut, shprehje e iniciativës së lirë të çdo individit, faktor kryesor për progresin ekonomik të vendit dhe të mirëqenies individuale”*. Ajo angazhohet gjithashtu për *“mbështetjen e modernizimit të ekonomisë kombëtare, krijimin e një administrate publike qendrore dhe vendore të efektshme në shërbim të qytetarëve dhe konkretizimin e rolit të shtetit si forcë ekuilibruese në shoqëri, përgatitjen dhe mbështetjen e programeve të cilat sigurojnë realizimin e reformës ekonomike dhe sociale, të barazisë sociale të shprehur përmes barazisë së shanseve për të gjithë shtetasit dhe promovimit e afirmimit të vlerave njerëzore, përgatitjen dhe mbështetjen e programeve të mbrojtjes sociale për kategoritë shoqërore të pambrojtura dhe promovimin e solidaritetit njerëzor, promovimin e zhvillimit të arsimit, shkencës, kulturës, sporteve dhe të lirisë e harmonisë së besimeve fetare e të traditave të tyre, si kushte për progresin e përgjithshëm të vendit dhe pasurimin e vlerave shpirtërore të individit dhe të shoqërisë, mbrojtjen e të drejtave dhe të lirive të individit, respektimin e të*

² Partia Demokratike: <http://www.pd.al/kush-jemi-2/>

³ Statuti i Partisë Demokratike, <http://www.pd.al/statuti/>

⁴ Rregullore e Partisë Socialiste, <http://ps.al/new/familja-jone/rregullore/>

drejtave themelore të individëve që u përkasin pakicave kombëtare apo grupeve të ndryshme shoqërore larg çdo lloj ekstremizmi, racizmi apo diskriminimi, mbështetjen e strategjisë së integritetit të plotë e përfundimtar të Shqipërisë në strukturat euroatlantike”, etj.

Parti me natyrë ideologjike kanë mbetur partitë historike (Balli Kombëtar, Lëvizja e Legalitetit, Partia Komuniste, etj), disa parti me drejtues me formim ideologjik (socialdemokratë, socialistë, monarkistë, etj), si edhe disa parti përfaqësuese të komuniteteve të caktuara etnike (PBDNJ, MEGA, PAMIE) ose shoqërore (partitë me bazë ish të përndjekur politikë gjatë diktaturës, partitë e veteranëve, etj). Sistemi zgjedhor konkurrues dhe nevoja për vota nga çdo burim i mundshëm ligjor, ia ka shtyrë partitë të kërkojnë vota tej votuesve ideologjikë dhe të jenë pragmatiste në varësi nga ofertat për koalicion në qeverisjen qendrore dhe lokale. Elementët ideologjikë shfaqen kryesisht në debatet mbi çështje të së kaluarës në periudhën komuniste dhe zhvillimet politike gjatë Luftës II Botërore, edhe këto, kryesisht për interesa elektorale.

V. Demokracia brenda-partive në partitë shqiptare

Kushtetuta e Shqipërisë (neni 9) dhe ligji “Për partitë politike” përcakton norma e parime demokratike të organizimit. Sipas nenit 7 të ligjit⁵, një parti ndalohet të regjistrohet kur *“organizimi i saj i brendshëm është në kundërshtim me parimet demokratike dhe, veçanërisht, me parimet vijuese: ndërtimi nga poshtë lart i partisë, zgjedhjet e brendshme demokratike për forumet e partisë, e drejta e shprehjes së mendimit nga çdo anëtar, liria e hyrjes dhe e daljes së tyre nga partia, e drejta e çdo anëtari për të zgjedhur e për t’u zgjedhur”*. Parimet ligjore gjejnë zbatim edhe në dokumentet kryesore të partive (program, statut, rregullore), por në zbatimin praktik, demokracia e brendshme partiake mbetet po aq e brishtë sa demokracia në tërësi në shoqërinë shqiptare.

Në fillim të viteve ’90 partitë treguan kujdes të veçantë për vendosjen e standardeve demokratike të organizimit, konkurrencës së brendshme dhe vendimmarrjes përfshirëse me natyrë kolektive. Fillimisht partitë e mëdha toleruan ekzistencën e fraksioneve dhe debatet e brendshme imponuan edhe debate publike mbi ngjarjet brenda partive politike. Në fillimet e partive dhe në fundin e dekadës së parë të tranzicionit partitë e mëdha përjetuan konkurrencë të fortë brenda tyre në nivel lokal e qendror, ku u sfiduan përmes votës edhe kryetarët historikë të tyre. Pjesë e debatit dhe vendimmarrjes së shumicës ishin edhe aktet më të rëndësishme politike, programet, rregullat e funksionimit, etj.

Pas viteve 2000 partitë morën gjithnjë e më shumë formë të personalizuar me liderin politik, vendimmarrja u përqendruar në lidhshirësinë qendror dhe nuk pati më tolerancë ndaj grupeve apo zërave të brendshëm kritikë. Pas viteve 2005-2009 sistemi i funksionimit të brendshëm i partive politike është bërë në tërësi vertikal dhe nominal, një formë presidencializmi brenda partive, ku kryetarët gëzojnë pushtet absolut dhe kanë rol thelbësor në përcaktimin e listës për kandidatët për deputetë, emërimin e ministrave dhe zyrtarëve të tjerë të lartë, si dhe preferencat për zgjedhjen e

⁵ Ligj nr.8580, datë 17.2.2000, Ndryshuar me ligjin nr. 10374, datë 10.2.2011 ligjin nr. 17/2014, date 20.2.2014 ligjin nr. 25/2014, datë 25.9.2014 “Për partitë politike”.

kryetarëve të bashkive dhe drejtuesve politikë lokalë.

Shembujt janë të shumtë: gjatë viteve 2009-2013 PD në qeveri nuk zhvilloi as formalisht mbledhje të strukturave drejtuese kombëtare dhe nuk pati kuvend kombëtar periodik zgjedhor. Gjatë viteve 2009-2015 as PS nuk zhvilloi zgjedhje të rregullta për postin e kryetarit dhe ekipit drejtues, madje më 2016 ajo zhvilloi një referendum në anëtarësi për të mos votuar sipas statusit kryetarin kur ai është kryeministër. Gjithashtu, edhe LSI, parti relativisht e re politike (2004) vijon të ketë të njëjtin kryetar me më shumë se katër mandate, pa pasur zgjedhje reale konkurruese.

Secila nga palët, PD, PS, LSI, etj, ndërkohë kanë përjashtuar ose mënjanuar nga postet dhe karriera politike individët brenda tyre kritikë ndaj kryetarit të partisë. Nga 126 parti politike vetëm në një rast ka ndodhur që përmes votimit të jetë kryer rotacion në krye të një partie, (PLL), edhe ai, një rast i kontestuar prej të vetmit kryetar humbës në garë. Të gjitha partitë parlamentare në 26 vite kanë pasur përjashtime të kritikëve të tyre dhe më tej, ndarje në më shumë se dy fraksione – parti të reja, duke fragmentarizuar dhe formalizuar sistemin politik e partiak në vend.

Tendenca e personalizimit të partive dhe kontrollit personal mbetet dominuese dhe pengesë thelbësore për demokratizimin dhe modernizimin e partive politike. Mungesa e demokracisë së brendshme dhe konkurrencës mbi meritën i ka bërë partitë më të mbyllura ndaj prurjeve të reja cilësore, më pak të votuara dhe më të ngjashme në perceptimin publik. Lindja e partive të reja politike kryesisht në shenjë proteste për mungesën e demokracisë së brendshme në partitë e mëdha politike, përbën vetëm një prej pasojave të kësaj gjendjeje. Demokracia e brishtë brenda partive i ka privuar ato nga funksioni edukues demokratik në shoqëri dhe ka penguar reformat cilësore për forcimin e shtetit së drejtës, krijimit të administratës së pavarur publike, si dhe rritjes së nivelit të kulturës politike.

VI. Organizimi i brendshëm i partive shqiptare

Sistemi organizativ i partive politike shqiptare është uniform dhe i trashëguar nga modeli i PPSH: shtrirje kombëtare mbi bazë komuniteti, njësisht vendore, profesioni dhe moshe. Partitë kanë pasur ndryshime eksperimentale të njëjta në ndarjen e përgjegjësive midis kryetarit – kryesisht – asamblesë- grupit parlamentar.

Gjithsesi, skema organizative mbetet klasike: organizim në bazë seksioni, më tej në bazë grup seksioni, në bazë bashkie, dhe në bazë kombëtare (kryesi, sekretariat, Asamble Kombëtare/Këshill Drejtues/Këshill Kombëtar). Secila parti ka edhe organizatë të gruas dhe të rinisë, partitë e mëdha kanë edhe gazeta zyrtare partiake (PS, PD, LSI), secila ka fondacione partiake, ka institute mbështetëse, akademik politike dhe rrjet të drejtuesve në pushtetin vendor.

Nuk ka asnjë rast të vetëm kur vendime të rëndësishme politike (aleanca parazgjedhore, koalicione pas-zgjedhore, ndryshim programesh politike, zgjedhje konkurruese të kandidatëve, etj) janë marrë përmes votimit të anëtarësisë. Strukturat organizative mbeten pa rol vendimmarrës

dhe më shumë me funksion mobilizues për aktivitetet politike dhe elektorale të partisë dhe sidomos kryetarit të saj.

VII. Perspektiva të ardhshme e partive shqiptare

Sistemi partiak në Shqipëri ndodhet edhe në fazën e tranzicionit nga modeli eksperimental drejt një modeli të konsoliduar dhe stabil. Sistemi zgjedhor proporcional dhe rënia e mbështetjes për partitë e mëdha, ka kushtëzuar krijimin e mazhorancave parlamentare vetëm përmes koalicioneve politike. Kjo situatë e re, në kontrast me numrin e votave, u jep më shumë hapësirë veprimi partive të treta politike, të cilat janë dhe do të jenë akoma më shumë përcaktuese për mazhorancat dhe vendimmarrjet e rëndësishme politike.

Modeli i partive “të ngjashme” në program dhe ushtrim të qeverisjes nuk mund të jetë i përhershëm. Për një kohë të gjatë nuk pritet të ketë një forcë të re konkurruese reale ndaj dy partive të mëdha politike, dhe as lëvizje të mëdha që të mund të rrezojnë sistemin dominues dypartiak në vend. Por nevoja për alternative konkurruese dhe zhgënjimi ndaj sistemit aktual partiak do të ketë ndikim afatgjatë tek vetë partitë e mëdha për t’i detyruar ato të reformohen në program dhe identitet politik.

Skena politike shqiptare pritet që në vitet e ardhshme të pasurohet më shumë me parti të vogla me profil komunitar apo etnik, të partive me natyrë fetare dhe nacionaliste, të grupeve të reja populiste dhe atyre liberale. Trendi nationalist dhe i partive qytetare, përfaqësuar aktualisht nga PDIU e AKZ nga njëra anë dhe partive të reja “Sfida”, “Libra” e FRD nga ana tjetër, do të forcohet në vitet e ardhshme, kryesisht me bazë votuesit e rinj dhe ata të papërfaqësuar. Shqipëria nuk ka ende një parti anti-BE, por me siguri, do të ketë lëvizje edhe në këtë drejtim në të ardhmen.

Sistemi i partive të patronazhit dhe partive klienteliste, i forcuar gjatë dekadës së fundit, gjithashtu mbetet një tipar afatshkurtër i sistemit partiak shqiptar. Në të ardhmen partitë do jenë nën presion të jashtëm (nga shoqëria, votuesit, institucionet), për të kufizuar pushtetin e tyre dominues në shtet e shoqëri, si dhe nën presion të brendshëm për tu reformuar dhe për të krijuar alternativa të votuesve për ushtrim pushteti.

Zgjerimi i të drejtës së votës duke përfshirë shtetasit shqiptarë që jetojnë në vende të tjera (numri i shtetasve me të drejtë vote brenda dhe jashtë vendit është përafërsisht i njëjtë) do ketë ndikimin e vet mbi sistemin aktual partiak dhe mënyrën vertikale dhe të personalizuar të organizimit të partive politike. Pjesëmarrja e tyre aktive në zgjedhje mund të përshpejtojë procesin reformues brenda partive dhe ta pasurojë spektrin politik.

Reformimi i legjisllacionit mbi partitë politike dhe legjisllacionit zgjedhor do të ketë ndikim të fortë në ndryshimin e gjendjes brenda partive dhe ndërveprimin midis tyre, në kufizimin e burimeve informale të financimit dhe rritjen e standardeve të demokracisë funksionale dhe llogaridhënies. Aplikimi i sistemit të primareve dhe konsultimit të anëtarësisë në vendimmarrje të

rëndësishme janë reforma thelbësore për hapjen e partive dhe rritjen e betimit publik tek sistemit përfaqësues.

Procesi i reformimit dhe modernizimit të partive politike reflekton procesin e reformimit dhe modernizimit të shoqërisë dhe shtetit shqiptar. Janë procese paralele që ndikohen dhe që nuk mund të veprojnë veças. Partitë dhe elitat politike kanë përgjegjësinë të mos lejojnë që, me standardet e tyre minimale të funksionimit dhe me oferta të pamjaftueshme politike për zgjedhësit, të vijojnë të sjellin zhgënjim të qytetarëve tek sistemi pluralist dhe demokratik. Qytetarët shqiptarë kanë nevojë për një demokraci funksionale, standarde të larta dhe një model të shtetit të së drejtës të krahasueshëm me vendet e BE, - diçka që nuk e kanë pasur në 104 vitet e historisë politike dhe që përbën misionin, përgjegjësinë dhe sprovën më të madhe të elitave politike të sotme e të nesërme. Partitë politike kanë dhe do të kenë aty një rol thelbësor.